

le v manjši meri prevzeli oni, ki so živeli v drugačnih socialnih in gospodarskih razmerah kot Slovani (Battaglia, str. 53).

Poseben značaj gre v nekaterih ozirih narodnostnemu razvoju na kvarnerskih otokih in na Reki. Na kvarnerskih otokih se srečuje na morje navezano meščansko romanstvo s slovenskim poljedelstvom in pastirstvom. Lošinj, prvič omenjen šele 1384, je v začetkih povsem slovanska ustanova, kot Gorica ali Pazin, kamor prodre sorazmerno zelo pozno romanstvo oziroma italijanstvo (Schiffrer, La Venezia Giulia, str. 72). Še v 17. stoletju so v Velikem Lošnju pisali notarske listine in krstne knjige v glagolici in v cerkvah so glagoljali (Schiffrer, prav tam, str. 74).

Starejša zgodovina Reke je zavita v temo. V srednjem veku je po Schiffrerju (La Venezia Giulia, str. 76) »jezikovno-narodnostni značaj tega središča slovenski« in »služba božja se bere v glagolici«. Kot pri Gorici je naseljevanje Italijanov na Reko sorazmerno pozno in v zvezi z razvojem gospodarskega življenja. Kot v Gorici pospešuje italijanstvo protireformacija, vendar ostane glagoljaštvo dolgo živo. Odkar je 1719 postala Reka svobodna luka, je njen narodnostni razvoj, v nekoliko zmanjšanem merilu sicer, v mnogočem podoben onemu v Trstu.

Milko Kos.

Statistika o Julijski krajini

Roglič J., Le Recensement de 1910, ses méthodes et son application dans la Marche Julienne. Institut Adriatique, Sušak 1946. Str. 74 in 5 zemljevidov. — Lavo Čermelj, Recensement de 1910 à Trieste. Institut Yougoslave d'études internationales, Beograd 1946. Str. 28. — Données statistiques sur la structure ethnique de la Marche Julienne. 1946. Str. IX in 35. — Cadastre national de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945. Edition de l'Institut Adriatique, Sušak 1946. Str. XIII in 626 in 3 zemljevidi. — Index patronymique. Supplément au Cadastre national de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945. Edition de l'Institut Adriatique, Sušak 1946. Str. 150.

Ko je Svet ministrov za zunanje zadeve v Londonu septembra 1945 sprejel glede nove jugoslovansko-italijanske državne meje načelen sklep, naj bo to »črta, ki je po svoji naravi predvsem narodnostna meja, ki bo pustila čim manjše možno število prebivalcev pod tujo upravo«, je bila s tem tudi jugoslovanski znanosti postavljena aktualna naloga: pokazati pred svetom narodnostno mejo med Jugoslavani in Italijani. Naloga spričo velike narodne zavednosti slovenskega in hrvatskega ljudstva na spornem ozemlju in spričo njegovega sijajnega zadržanja tako med narodnoosvobodilno borbo kot v času borbe za meje na konferencah ni bila težka; razen v Istri, kjer je položaj s statističnimi viri zamotan, je bila njena rešitev lahka tudi v tem pogledu, saj vsi ti viri jasno dokazujejo popolno utemeljenost trditev Memoranduma FLR Jugoslavije o narodnostni pripadnosti Julijske krajine k Jugoslaviji. Spričo falzifikatorskih, z veliko propagandistično spretnostjo napisanih italijanskih propagandističnih publikacij (predvsem Sator, Popolazioni della Venezia Giulia, Rim 1945, delo je bilo predloženo tudi kot uradni aneks, ki so ga Anglosasi največkrat konsultirali pri presoji narodnostnega položaja) pa ni bila njena rešitev za naše mejne zahteve nič manj potrebna in odgovorna.

Postavljena naloga je vsebovala predvsem tri glavna vprašanja: 1. Kot najnovejše jezikovno štetje v Julijski Krajini je bilo treba predvsem kritično pretresti in prikazati italijansko štetje iz l. 1921. 2. Ker je prevladovalo mnenje, da naj bi določanje narodnostne meje slonelo predvsem na avstrijskem štetju iz l. 1910, za katerega so Anglosasi trdili, da je nepristransko, je zahtevalo posebno to štetje podrobnejšega kritičnega pretresa. 3. Obdelava obeh teh dveh vprašanj je služila seveda le kot sredstvo za poglobitveni problem, za ugotovitev oz. dokazovanje resničnega

narodnostnega stanja v Slovenskem Primorju in Istri. Ta tretja naloga je bila najtežja v Istri, kjer so vsi starejši statistični viri nezanesljivi zaradi načina izvedbe štetij, tako da je bilo nujno potrebno podrobno ugotavljanje dejanskega stanja na terenu.

V zvezi z reševanjem teh nalog so nastala vsa zgoraj našeta dela, ki jih bomo v naslednjem kratko karakterizirali in pretresli.

J. Roglič se je v svojem delu o štetju l. 1910 lotil vseh treh zgoraj navedenih vprašanj. Po kratkem uvodu, v katerem podaja namen knjige, prehaja h kratki karakteristiki vseh jezikovnih štetij v Julijski krajini od srede 19. stoletja naprej. Deli jih v tri razdobja.

Pri prvem razdobju (štetja 1846, 1851, 1857, 1869) gre v resnici le za eno samo etnografsko štetje, Czörnigovo »etnografsko«
statistiko iz l. 1846 (na Reki 1851). V kolikor so bili v statističnih publikacijah objavljeni podatki o jezikovni delitvi prebivalstva ob poznejših štetjih, gre le za prenašanje odnosov med posameznimi jezikovnimi skupinami iz l. 1846 na pozneje na novo ugotovljene skupne vsote prisotnih avstrijskih državljanov. Zato številke za l. 1857, ki jih Roglič uporablja kot samostojen vir, to v resnici niso in jih je treba črtati iz samostojnih podatkov o narodnostnem stanju (zlasti je treba pripomniti to za Trst, pri katerem gre razlika med podatki 1846 in 1857 brez dvoma na račun zamenjave Slovencev in Italijanov pri tem prenašanju). Kriterij tega prvega štetja v resnici ni bil etnografski (izvor prebivalstva), kot z vsemi ostalimi dosedanjimi etnografi misli tudi Roglič, marveč tačasna jezikovna pripadnost, kar dokazuje edini ohranjeni fragment Czörnigove statistike (za Slovensko Koroško v zapuščini Petra Kozlerja). Kritičen pretres istega fragmenta dokazuje tudi, da zanesljivost tega štetja ni tako neoporečna, kakor misli Roglič, marveč da je tudi prikrojeno v korist vladajočih narodov. Istrski narodni kataster iz l. 1945 kaže, da so med te spadali tudi istrski Italijani. Vsi trije zemljevidi med tekstom (Häufner, Sprachenkarte der Oesterreichischen Monarchie, 1846; Czörnig, Ethnographische Karte der Oesterreichischen Monarchie, 1856; Kiepert, Völker und Sprachenkarte von Oesterreich und den Unter-Donau Ländern, 1867) slone prav na tej statistiki. Häufnerjeva karta jo izrablja le grobo, še pred njeno podrobno obdelavo, pa tudi Czörnigova karta, ki je bila dolga desetletja podlaga za vsa kartografska podajanja narodnostnega stanja v habsburški monarhiji, je bila za avstrijsko polovico izdelana že pred 1848, ko se je začela kontrola podatkov, ki je popravila nekatere najbolj kričeče napake v prvotni obdelavi statističnega gradiva v škodo slovenskih narodov. Tudi to dokazuje pretres ohranjenega fragmenta Czörnigove statistike v zvezi s Czörnigovo karto.

Zelo dobra je Rogličeva karakteristika drugega razdobja štetij (1880—1910), kjer s pomočjo najrazličnejših virov, poluradnih izjav in znanstvenih obdelav statističnega gradiva ugotovi najprej nezanesljivost števnega kriterija (»Umgangssprache«) avstrijskih štetij v tem času. V posebnih odstavkih obravnava tudi italijanizacijski vpliv šole, uprave in zlasti gospodarskega pritiska, momentov, ki so značilni za življenje in števne rezultate zlasti v Istri in v mestih (Reka, Trst, Gorica).

V tretjem razdobju (italijanskih štetij) gre spet le za eno jezikovno štetje (1921), ker je fašistična Italija v statistiki opustila jezikovno rubriko. S številnimi podrobnimi primeri neizpodbitno dokaže falzifikatorski značaj tega štetja, za katerega je bila celo italijanska vlada sama prisiljena v svojem uradnem memorandumu priznati (septembra 1945), da ne zasluži vere (a vendar je njegove številke citiral De Gasperi še na mirovni konferenci v Parizu!), dočim je italijanski ekspert Schiffner (Autour de Trieste, Paris 1946, str. 17) moral razkriti, da so v njem »večji ali manjši falzifikati«.

Po tej splošni karakterizaciji preide Roglič najprej na podrobnejši pretres štetja 1910, kjer vplete tudi splošnejši odstavek o izpeljavi avstrijskih štetij po števnih komisarijih, ki so imeli tisoč možnosti, da napeljejo

vodo na svoj mlin« (Schiffner, n. n. m.). Svoje kritične pripombe osredotoča predvsem na Trst, Reko in Pulj, poleg tega pa citira še številne značilne primere iz zahodne Istre, ki jasno dokazujejo krivičnost tega štetja za Jugoslovane v korist Italijanov, ki so imeli v rokah krajevno oz. deželno upravo.

Na podlagi tega, kritičnega pretresa se ob podatkih vseh starejših štetij loti ugotovitve, kakšno je bilo na pragu prve svetovne vojske resnično narodnostno stanje v Julijski Krajini. Pri tem pretresu po pokrajinah je bistveno popravil predvsem število Jugoslovanov v Trstu (80.000, na podlagi volivnih rezultatov), v Istri (270.000, na podlagi privatnih anket iz l. 1910) in na Reki (24.000). V vsej Julijski Krajini je bilo l. 1910 po njegovih korekturah preko 600.000 Jugoslovanov.

Tri dve poglavitni poglavji pojasnjujeta dva velika priložena zemljevida, ki prikazujeta v pikčasti metodi narodnostno stanje 1910 po avstrijskem štetju in po Rogličevi korekturi.

V zaključku svojega tehtnega dela Roglič kritično pretrese in zavre še teorijo o avtoktonosti italijanskega prebivalstva v Julijski Krajini in kratko prikaže njegov resnični razvoj in prihod v zgodovini.

Čermeljeva knjižica obravnava problem istega štetja v Trstu, vendar ne z namenom ugotovitve resničnega stanja. Z opisom falzifikatorskega načina štetja in naknadnega falzificiranja podatkov v števni polah, kar je bilo neizpodbitno dokazano pri uradni korekturi, ki jo je na slovensko zahtevo izvedla državna oblast, jasno karakterizira nezanesljivost tega štetja sploh. Pri delni korekturi se je povišalo število Jugoslovanov v Trstu za 21.325 (od 57.894 na 59.519). Poglavitna vrednost Čermeljeve knjižice je v tem, da objavlja vse dokumentarično gradivo v zvezi s parlamentarnim sporom glede te revizije v dunajskem državnem zboru.

Uradna statistična publikacija v svojem uvodu kratko, zato pa kristalno jasno dokazuje naše osnovne etnografske teze o Julijski Krajini: popolnoma jasen potek naše zahodne narodnostne meje med Alpami in Jadranom (od vseh slovenskih mejnih občin je bil % Slovencev l. 1910 po uradnem štetju le v dveh med 80—90%, v vseh drugih pa je znašal nad 90%); kompaktnost slovenskega narodnostnega ozemlja, v katerem sta le dva narodnostna otoka, Trst in Gorica, oba z močnim deležem slovenskega prebivalstva; nezanesljivost statističnih rezultatov 1910 in 1921 v Trstu in Gorici. Prav tako jasno so izražene naše teze tudi v drugem delu uvoda, ki obravnava Istro: tu je posvečeno nekaj več prostora kritiki štetij, predvsem pa je jasno izražena razbitost italijanskega prebivalstva po posameznih mestih in obratno kompaktnost jugoslovanskega ozemlja, ki ta mesta obdaja. Poseben odstavek je posvečen tudi upadanju teh mest v času italijanske oblasti v Julijski Krajini.

Uvodu sledi obsežen tabelaričen del, ki v posebnih tabelah podaja statistične rezultate za Trst (1910, 1921), Goriško (1910, 1921), Notranjsko (1910, 1921), Kanalsko dolino (1910, 1921), Beneško Slovenijo (1921) in Istro (1910, 1921, narodni kataster 1945). Nihče, kdor ni imel sam opravka s statistiko, ne bo znal dovolj ceniti zlasti istrskega dela tabel, ki so najtrdnjša kritika italijanskega štetja 1921. Ta uradna publikacija je mojstrsko delo univ. prof. Zwittra, med znanstveniki našega najzaslužnejšega borca za pravične slovenske meje, najzaslužnejšega ne le zato, ker je bil centralna oseba pri vsem našem pripravljalnem delu od komisije za meje IOOF l. 1941/42 preko Znanstvenega inštituta v partizanih do Inštituta za ispitivanje mednarodnih pitanj pri Ministrstvu mostranih poslov v Beogradu in poglavitni znanstveni delavec na vseh konferencah, na katerih so se po vojski obravnavale naše meje in pri pripravah za te konference, marveč tudi zaradi svoje požrtvovalnosti pri tem delu. Nihče, kdor tega dela ne pozna od blizu, ne bo vedel, kolikokrat se ob naših publikacijah — primer je tudi ta, ki jo obravnavamo — srečuje v resnici z njegovim delom, ki je v zadnjih treh letih prihajalo na dan skoraj izključno brez navedbe avtorjevega imena, v uradnih pu-

blikacijah ali kolektivnih delih (prim., Oko Trsta, 1945, kjer je tudi precejšen del njegov).

Za ugotovitev resničnega narodnostnega stanja v Istri je bilo zaradi spornosti in pomanjkljivosti vseh statističnih virov treba izvesti podrobno preiskavo na terenu. Pod vodstvom zagrebškega univ. prof. Rogliča je Jadranski institut na Sušaku izvedel podroben popis prebivalstva, prvi, pri katerem se je upošteval namesto občevalnega rodbinski jezik, poleg tega pa še posebej narodnostna pripadnost. Publikacija tega narodnega katastra, izvršenega v teku oktobra 1945 po stanju prebivalstva dne 1. oktobra, je edinstvena statistična publikacija, kot je nima nobena druga jugoslovanska pokrajina. V njej objavljeno gradivo ne bo služilo le geografu, statistiku in statistično interesiranemu zgodovinarju, marveč tudi za študij kolonizacije in različnih lingvističnih problemov.

V svojem glavnem delu vsebuje ta publikacija po upravnih enotah iz l. 1910 urejene statistične podatke vseh avstrijskih štetij od 1880 do 1910 in narodnega katastra 1945 po krajih, vsa rodbinska imena, razdeljena med jugoslovanska in italijansko-furlanska in še nekatere splošne zgodovinske podatke najnovejšega časa. Podatki narodnega katastra so na kraju urejeni tudi v obliki dveh preglednih tabel, njihovo izrabo pa olajšujejo še trije zemljevidi, ki prikazujejo jezikovno stanje, narodnostno stanje in upravno razdelitev 1945 v primeri z upravno razdelitvijo 1910. Del tega osrednjega dela sta tudi še register krajev (še v glavni publikaciji) in register rodbinskih imen (v posebnem dodatku).

Pred tem glavnim delom je še tehnični uvod, ki opisuje delo na terenu (sestavljen od uredniškega odbora), še važnejša pa je analiza kriterijev za delitev imen po svojem izvoru (razdeljen je v dva dela, ker so h glavnemu tekstu v dodatku še nekateri popravki in novi podatki); avtorji te analize so Petar Skok, Mirko Deanović in Fran Ramovš, ki so opravili filološko delo v zvezi s to tehtno publikacijo.

S temi štirimi deli nismo seveda izčrpali niti še vseh etnografskih del, ki so jih dali jugoslovanski znanstveniki v boju za našo zahodno mejo, kaj šele vseh drugih. Vsekakor pa kažejo že ona napor jugoslovanske znanosti, da podpre v tem boju jugoslovansko ljudstvo na terenu, ki je nosilo njegovo največjo težo.

Bogo Grafenauer.

Koroški zbornik

Uredili Bogo Grafenauer, Lojze Ude, Maks Veselko.

1946. Državna založba Slovenije v Ljubljani. 658 str.

Koroški Zbornik je najobsežnejše in najpomembnejše delo, kar smo jih Slovenci doslej imeli o Koroški. Lojze Ude v »Uvodni besedi« pravilno konstatira, da je bila nemška literatura o koroškem problemu doslej neprimerno obsežnejša od naše, pri tem je bila pa v taki meri lažniva, potvarjala, napačno tolmačila ali zamolčevala dejstva, da so morali vsi tisti, ki so to literaturo poznali, občutiti pomanjkanje temeljitega znanstvenega dela o Koroški pri nas kot pravo narodno sramoto. S Koroškim Zbornikom je ta vrzel izpolnjena in Lojze Ude ima prav, ko piše, da je tako delo omogočila šele osvobodilna borba, ne samo zato, ker je danes problem »aktualen«, ampak tudi zaradi borbenosti, ki jo preveva, in naprednih perspektiv, ki jih odpira.

Moj namen ni, da v podrobnostih ocenjujem razprave v Zborniku; v tem primeru bi moral napisati novo študijo; za mnoge razprave si tudi ne lastim kompetentne sodbe. Hočem samo opozoriti na glavna dognanja ter pobude in glavne vzrleti v Zborniku s stališča koroške problematike v celoti in s stališča zgodovinarja posebej.

Svetozar Ilešič daje v Geografskem orisu Koroške predežno geografsko sliko, s posebnim ozirom na sedanjost problematiko.